

Zobacz więcej w księgarni religijnej Izajasz:

[O przyjaźni](#)

Jan Kasjan

O przyjaźni

Izajasz.pl

Księgarnia religijna Izajasz.pl

Zobacz więcej w księgarni religijnej Izajasz:

[O przyjaźni](#)

Z TRADYCJI MNISZEJ

49

JAN KASJAN

O PRZYJAŹNI

Izajasz.pl

Zobacz więcej w księgarni religijnej Izajasz:

[O przyjaźni](#)

JAN KASJAN

O PRZYJAŹNI

ROZMOWA XVI Z ABBA JÓZEFEM

Izajasz.pl

Przekład i wstęp

Ks. ARKADIUSZ NOCOŃ

TYNIEC

WYDAWNICTWO BENEDYKTYNÓW

Księgarnia religijna Izajasz.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP

– PRZYJAŹŃ W UJĘCIU JANA KASJANA	7
1. Definicja przyjaźni.....	13
2. Wpływ Cycerona?	17
3. Mistyka przyjaźni	20
4. Przyczyna i cel <i>Rozmowy XVI</i>	22
BIBLIOGRAFIA.....	31

ROZMOWA O PRZYJAŹNI

1. Pierwsze pytanie abba Józefa.....	33
2. Nauka starca o przyjaźniach nietrwałych.....	34
3. Jak powstaje trwała przyjaźń?	37
4. Czy wolno uczynić coś dobrego, gdy brat się temu sprzeciwia?.....	39
5. Trwała przyjaźń może istnieć tylko między doskonałymi.....	39
6. Jak zachować trwałą przyjaźń?.....	40
7. Nic cenniejszego nad miłość i nic gorszego nad zagniewanie	44
8. Przyczyny nieporozumień pomiędzy ludźmi duchowymi	45
9. Także duchowe przyczyny niezgody powinny być usunięte	46
10. Najlepszy sposób dojścia do prawdy	46
11. Kto polega na własnym zdaniu na pewno zostanie zwiedziony przez diabła.....	47

O przyjaźni

12. Dlaczego w rozmowach na tematy duchowne nie należy gardzić zdaniem maluczkich?	48
13. Miłość jest nie tylko przymiotem boskim, ale także Bogiem	49
14. Stopnie miłości.....	50
15. Obłuda potęguje wzburzenie	53
16. Pan odrzuca dar naszej modlitwy, jeśli brat żywi względem nas urazę	54
17. Nieprawda, że więcej cierpliwości trzeba okazywać świeckim aniżeli braciom	55
18. Udawana cierpliwość i milczenie powiększają tylko zagniewanie brata.....	57
19. Jak oceniać tych, którzy ze złości poszczą?	60
20. Obłudna cierpliwość, a nadstawianie drugiego policzka.....	61
21. Czy będąc posłusznym przykazaniu Chrystusa, można być daleko od doskonałości ewangelicznej?	62
22. Chrystus patrzy nie tylko na czyny, ale i na zamiary ...	62
23. Zdrowy i mocny jest ten, kto potrafi podać się woli drugiego.....	65
24. Słabi łatwo obrażają innych, ale sami trudno znoszą obrazę	66
25. Czy można nazwać mocnym tego, kto stracił cierpliwość?.....	66
26. Za brak cierpliwości winę ponosi słaby	67
27. Jak panować nad gniewem	68
28. Przyjaźnie zawarte dla spisku nie mogą być trwałe	72
SKRÓTY	74

WSTĘP

– PRZYJAŹŃ W UJĘCIU JANA KASJANA¹

Jak powszechnie wiadomo, przyjaźń, jako relacja interpersonalna oparta na społecznej naturze człowieka, ciężącej zawsze ku drugiemu i ku społeczności², zajmowała w filozofii i literaturze klasycznej miejsce szczególnie eksponowane, porównywalne jedynie z miejscem jakie w świecie dzisiejszym zajmuje miłość.

Do najważniejszych autorów podejmujących problem przyjaźni zalicza się Platona, Arystotelesa i Cycerona. W dziełach dwóch pierwszych, a mia-

---

¹ Jako wstęp zamieszczamy tu artykuł ks. A. Noconia, który pierwotnie ukazał się w: „Vox Patrum” 26, t. 49 (2006), s. 471–480. W niniejszym wydaniu dokonano jedynie drobnych poprawek redakcyjnych w opisach bibliograficznych.

² Por. XENOFON, *Memorabilia* II,6,21, ed. FIRMIN-DIDOT et alii: *Xenophontis scripta quae supersunt*, Parisiis 1885, s. 558; ARISTOTELES, *Ethica Nicomachea* 1169b, ed. M. ZANATTA (= I classici della BUR), Milano 1993³, s. 806; CICERO, *Laelius de amicitia* V,17, ed. E. NARDUCCI – C. SAGGIO (= I classici della BUR), Milano 1993⁵, s. 90: „Ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis; nihil est enim tam naturae aptum, tam conveniens ad res, vel secundas, vel adversas”.

O przyjaźni

nowicie, w *Lyzis* Platona, w którym autor poszukuje odpowiedzi na pytanie, czym jest przyjaźń³, oraz w *Etyce Nikomachejskiej* Arystotelesa, która uchodzi za najbardziej systematyczne opracowanie przyjaźni w świecie antycznym⁴, „starożytna Hellada wypowiedziała o przyjaźni swoje najmądrsze i najpiękniejsze uwagi”⁵. W *Leliusz* Cyncerona podkreśla się natomiast pewien specyficzny, rzymski rys, polegający na podjęciu problematyki przyjaźni i dobra publicznego⁶. Zasadniczo nie było chyba jednak autora pogańskiego, który nie poruszyłby tematu przyjaźni w swojej twórczości⁷.

Również autorzy chrześcijańscy, zarówno ci szeroko znani z zawartych przyjaźni, jak chociażby Ba-

---

³ Por. J. ŁANOWSKI – M. STAROWIEYSKI, *Literatura Grecji starożytnej. Od Homera do Justyniana*, Warszawa 1996, s. 107.

⁴ Por. G. RAVASI, *Viaggio nell'antichità cercando l'amicizia*, „Famiglia cristiana” 27 (1993), s. 157.

⁵ Por. K. MICHALSKI, *Między heroizmem a bestialstwem*, Częstochowa 1984, s. 310.

⁶ Por. K. KUMANIECKI, *Literatura rzymska. Okres cynceroński*, Warszawa 1977, s. 370.

⁷ Długą listę autorów pogańskich, greckich i łacińskich, podejmujących zagadnienie przyjaźni, oraz syntezę ich myśli na ten temat podaje m.in. L. PIZZOLATO, *L'idea di amicizia nel mondo antico classico e cristiano*, Torino 1993, s. 3–213.

O przyjaźni

zyli i Grzegorz z Nazjanzu⁸, jak i ci, których przyjaźniół poznajemy jedynie na podstawie dedykowanych im dzieł⁹, nie pomijali w swoich pismach tego zagadnienia. Na temat przyjaźni wypowiadały się takie autorytety chrześcijaństwa, jak Klemens Aleksandryjski, Jan Chryzostom, Ambroży, Hieronim, Augustyn, by wymienić tylko kilku z nich¹⁰. Jest jednak rzeczą interesującą, że aż do czasów Jana Kasjana

---

⁸ O przyjaźni obydwu Ojców Kościoła i ich stosunku do tego zagadnienia, por. L. MAŁUNOWICZÓWNA, *Problem przyjaźni u Bazylego, Grzegorza Teologa i Jana Chryzostoma*, RH 16/3 (1968), s. 107–132.

⁹ Marek Minucjusz Feliks, na przykład, zadedykował swój dialog apologetyczny w obronie wiary chrześcijan pt. *Oktawiusz*, pamięci zmarłego przyjaciela.

¹⁰ Por. L. PIZZOLATO, *L'idea di amicizia...*, s. 215–338, oraz C. WHITE, *Christian friendship in the fourth century*, Cambridge 1992, *passim*. Najważniejszych autorów chrześcijańskich oraz dzieła w których mowa jest o przyjaźni, wymienia również M.G. MARA, autorka hasła *Amicizia*, DPAC I, kol. 158–159. W opracowaniu występują m.in.: KLEMENS ALEKSANDRYJSKI (*Protrepticus* XII 122, 3; *Paedagogus* I,7,56), ORYGENES (*Contra Celsum* I,3,28), ATANAZY (*Vita Antonii* 68), JAN CHRYSOSTOM (*In Ephesios homiliae* 18,4; *In Hebraeos homiliae* 30,2), AMBROŻY (*De officiis ministrorum* III,124–134), HIERONIM (*Epistula* 3,6), AUGUSTYN (*De bono coniugii* I,1; IX,9; *Epistula* 130,6,13; *Soliloquia* I,7; *Contra Academicos* III,6,13; *Confessiones* IV,7; *Sermo* 56,10,14; *De civitate Dei* 19,9), PAULIN Z NOLI (*Epistula* 3,1; 40,2).

O przyjaźni

(360–435?)¹¹, wybitnego mistrza życia duchowego i jednego z ojców monastycyzmu zachodniego, żaden z autorów chrześcijańskich nie poświęcił przyjaźni osobnej rozprawy. Zaintrygowana tym faktem profesor Leokadia Małunowiczówna postawiła pytanie „czy była to tylko sprawa przypadku, czy może wynik negatywnego lub obojętnego stosunku do przyjaźni w starożytności chrześcijańskiej?”¹² I choć w wyniku przeprowadzonych poszukiwań autorka doszła do wniosku, że „w ówczesnym społeczeństwie chrześcijańskim przyjaźń nie stwarzała konfliktów sumienia, a sama koncepcja przyjaźni występująca w świecie pogańskim utrzymywała się wśród chrześcijan”¹³, to jednak „w kręgu węższym, pośród mnichów, stawiano sobie pytanie co do przyjaźni partykularnych”¹⁴. Czy takie pytanie stawił sobie również Jan Kasjan?

Zanim poszukamy na to odpowiedzi, chciejmy najpierw zastanowić się nad samą koncepcją przyjaźni u Kasjana, oraz nad tym, jakie motywy skłoniły tego egipskiego ascetę, a następnie założyciela dwóch

---

¹¹ Podstawowe wiadomości dotyczące życia i twórczości Opata z Marsylii można znaleźć m.in. w: A. NOCOŃ, *Wstęp*, [w:] *ŻrMon* 28, s. 19–49 oraz w: C. STEWART, *Kasjan mnich*, *ŻrMon* 34.

¹²L. MAŁUNOWICZÓWNA, *Problem przyjaźni...*, s. 107.

¹³Tamże, s. 130.

¹⁴Tamże.

O przyjaźni

klasztorów w Marsylii, aby jedną ze swoich dwudziestu czterech *Rozmów z Ojcami*¹⁵, tzn. *Rozmowę XVI*, poświęcić właśnie zagadnieniu przyjaźni.

Niestety, ten wyjątkowy w całej literaturze wczesnochrześcijańskiej traktat – następny pojawi się dopiero w XII wieku, a jego autorem będzie również mnich, cysterski opat Elred (Aelred) z Rievaulx (1110–1167)¹⁶ – nie doczekał się aż do dnia dzisiejszego obszerniejszego komentarza¹⁷. Co więcej, w najważniejszych monografiach dotyczących Kasjana jego głos w sprawie przyjaźni został prawie zupełnie

¹⁵ Wydanie krytyczne dzieła, wraz z tłumaczeniem na język francuski, przygotował E. PICHÉRY: JEAN CASSIEN, *Conférences*, SCh 42, 54, 64, 1955–1959. Tłumaczenia polskiego dokonał L. WRZOŁ: JAN KASJAN, *Rozmów dwadzieścia cztery*, POK 6–7, Poznań 1928–1929 oraz A. NOCOŃ: ŻrMon 28.

¹⁶ Por. AELREDUS RIEVALLENSIS, *De spiritali amicitia*, CCCM 1, 287–350, przekł. M. WYLĘGAŁA: ELRED Z RIEVAULX, *Przyjaźń duchowa*, Kęty 2004.

¹⁷ W sposób wyłączny tematowi przyjaźni u Jana Kasjana poświęcono jak dotychczas tylko dwa artykuły, które nie wyczerpują jednak całości zagadnienia, por. K.A. NEUHAUSEN, *Zu Cassians Traktat „De amicitia”* (Coll. 16), [w:] CH. GNILKA – W. SCHETTER (ed.), *Studien zur Literatur der Spätantike* (= *Antiquitas*, 1. Reihe, Band 23), Bonn 1975, s. 181–218; A. NOCOŃ, *Classica amicitiae notio secundum mysticam et asceticam Cassiani interpretationem*, „*Latinitas*” 2 (1998), s. 128–140.

pominięty¹⁸. W istniejących zaś nielicznych opracowaniach poświęconych *Rozmowie XVI* charakterystyczne jest przypisywanie jej mniejszej lub większej zależności od cycerońskiego *Leliusza*. Według jednych autorów zależność ta miałaby polegać jedynie na wyraźnej inspiracji dialogiem Cyserona¹⁹, według innych Kasjan miałby przejąć z *Leliusza* nie tylko zasadnicze treści, ale również język, styl, a nawet strukturę dzieła²⁰. Przytoczone tutaj opinie uczonych, przy równoczesnym nikłym z ich strony materiale

---

¹⁸ Por. np. O. CHADWICK, *John Cassian. A Study in Primitive Monasticism*, Cambridge 1968² oraz cytowaną już pozycję C. STEWART, *Kasjan mnich*.

¹⁹ Por. M. CAPPUYNS, *Cassien*, DHGE XI, kol. 1335: „Cassien s’inspire certainement aussi du *De amicitia* de Cicéron dans sa XVIe conférence, qui porte le même titre”; M. OLPHE-GALLIARD, *Cassien*, DSp II, kol. 225: „Sa conférence sur l’amitié spirituelle s’inspire manifestement du *De amicitia* de Cicéron”; R. SANSEN, *Doctrine de l’amitié chez Cicéron*, Lille 1975, s. 539: „Jean Cassien, lui, ne nomme jamais le philosophe romain, mais se souvient manifestement du *De amicitia* quand il rédige la seizième de ses *Conlationes*, laquelle se présente d’ailleurs sous le même titre”.

²⁰ Por. K.A. NEUHAUSEN, *Zu Cassians Traktat...*, s. 186: „Ciceros Einfluss auf Cassians 16. *Collatio* ist in Wirklichkeit noch größer, als man bisher ohnehin annahm”; S. DE GUIDI, *Amicizia e amore*, Verona 1989, s. 54–55: „Nelle *Collationes* 16,1–28, c’è un’intertrattazione, che risente direttamente dell’influsso stoico... Il modello ciceroniano ispira lo stile, la struttura e il contenuto”.

uzasadniającym, skłaniają nas do postawienia kolejnego pytania o oryginalność *Rozmowy XVI*.

1. Definicja przyjaźni

Pierwszym naszym pytaniem będzie jednak pytanie o definicję przyjaźni według Jana Kasjana. Jak zgodnie zauważają badacze tego zjawiska, w starożytności istniały różne koncepcje przyjaźni, uwarunkowane nie tylko odmienną tradycją filozoficzną, ale także temperamentem czy osobistymi doświadczeniami autora. W literaturze tego okresu spotykamy się więc raczej z opisywaniem przyjaźni, aniżeli z jej definiowaniem²¹. Trudno się więc dziwić, że pomimo rozlicznych wypowiedzi na temat przyjaźni od autorów greckich z okresu archaicznego (IX–VI wiek przed Chr.), po autorów łacińskich z okresu późnego cesarstwa (V wiek po Chr.), tak rzadko spotykamy się z próbą zdefiniowania przyjaźni, odpowiadającą klasycznemu rozumieniu tego terminu²². Nawet tak roz-

---

²¹ Por. G. VANSTENBERGHE, *Amitié*, DSp I, kol. 500–501; L. MAŁUNOWICZÓWNA, *Problem przyjaźni...*, s. 108; K. TREU, *Freundschaft*, RCh VIII, s. 432.

²² Definicja klasyczna, nazywana również równościową lub normalną, dostarcza kryteriów pozwalających na rozstrzygnięcie, w zasadzie w stosunku do każdego przedmiotu badań, czy podpada on lub nie pod wyraz (zwrot) definiowany (*definiendum*). L. Małunowiczówna wyjaśnia, że trudności pojawiające się przy

O przyjaźni

powszechniona w starożytności definicja przyjaźni podana przez Cyncerona, który w *Leliuszu* powie, że jest to „zgodność we wszystkich sprawach boskich i ludzkich połączona z wzajemną życzliwością i miłością”²³, również nie wyczerpuje wszystkich aspektów zagadnienia i nie streszcza w pełni rozumienia przyjaźni przez autora dialogu. Powód takiego stanu rzeczy, jak już wspomnieliśmy, był zasadniczo jeden. Zarówno autorzy pogańscy, jak i chrześcijańscy, świadomi wpływu na teorię przyjaźni czynników zewnętrznych (tradycja filozoficzna), jak i wewnętrznych (doświadczenie osobiste autora), ujmowali przyjaźń jako stan, dyspozycję, sprawność moralną, która ma swoje dzieje, swoje procesy dośrodkowe, odśrodkowe i centralne²⁴. Rezygnując z definiowania

---

zdefiniowaniu przyjaźni biorą się zasadniczo z wieloznaczności pojęcia *philia*, które w starożytnej grece posiadało tak szeroki zakres, jak współcześnie pojęcie „miłości”. Z powodu tej właśnie polisemii, uważa L. Małunowiczówna (por. *Problem przyjaźni...*, s. 108), właściwie tylko kontekst, i to dostatecznie wyraźny, pozwala nam dzisiaj ustalić, o jaki rodzaj więzi międzyludzkiej chodziło poszczególnym autorom.

²³ CICERO, *Laelius de amicitia* VI,20,92–93: „Amicitia est nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensus”, przekł. za: K. KUMANIECKI, *Literatura rzymska*, s. 369.

²⁴ Por. K. MICHALSKI, *Między heroizmem...*, s. 338–339.

tego złożonego zjawiska, zajmowali się raczej jego opisywaniem.

Czy z podobnym stanem rzeczy spotykamy się również u Kasjana? Wydaje się, że tak. Pomimo jego licznych wypowiedzi na temat przyjaźni mających charakter definicji, jak chociażby tej w 3 rozdziale *Rozmowy XVI*, gdzie podaje, że: „przyjaźń to miłowanie prawdziwe i trwałe, które wyrasta z obustronnej doskonałości i cnoty przyjaciół; takiego przymierza, raz zawartego, nie rozerwie ani różnica pragnień, ani sprzeczność woli”²⁵, żadna z nich nie wyraża w pełni myśli Opata z Marsylii na ten temat. Naszym zadaniem pozostaje więc skonstruowanie, w oparciu o wypowiedzi Kasjana, w miarę pełnej definicji tego, czym była przyjaźń dla autora *Rozmowy XVI*.

Generalnie, w wyniku tego zabiegu, możemy powiedzieć, że przyjaźń w znaczeniu szerszym była dla Kasjana pewną naturalną, obecną pośród ludzi (a nawet zwierząt!) tendencją, rozwijającą się na bazie różnorodnych związków: pokrewieństwa, koleżeństwa, interesów itp.²⁶ Przyjaźń w znaczeniu ścisłym

---

²⁵ *Collatio XVI,3*, SCh 54, s. 225: „[Amicitia] est vera et indisrupta dilectio, quae gemina amicorum perfectione ac virtute conerescit, cuius semel initum foedus nec desideriorum varietas nec contentiosa disrumpet contrarietas voluntatum”.

²⁶ Por. *Collatio XVI,2*.

O przyjaźni

natomiast, czyli przyjaźń prawdziwa, którą można również nazywać przyjaźnią duchową (*amicitia spiritalis*)²⁷, byłaby już jednak możliwa tylko pomiędzy ludźmi doskonałymi (*inter perfectos*)²⁸, pomiędzy którymi owa naturalna tendencja przeradzałaby się w pewien stan (*habitus*) trwały *ex parte Dei* i nietrwały *ex parte hominum*²⁹. *Perfecti*, według Kasjana, byłiby zatem rozumiani jako *perficiendi*, ponieważ ich duchowa przyjaźń potrzebowałaby nieustannego umacniania obopólnej cnoty (*virtus*), wyrażającej się w opanowywaniu swoich pragnień, ćwiczeniu woli i usuwaniu wad³⁰. Przyjaźń, mówiąc inaczej, byłby to więc taki rodzaj relacji międzyludzkich, taki rodzaj „obfitszej miłości” względem niektórych (*διάρθεσις*)³¹, który charakteryzowałby się trwałością i prawością i który ukierunkowany byłby na osiągnięcie celu bliższego (*σκοπός*), czyli cnoty koniecznej do osiągnięcia celu dalszego, ostatecznego (*τέλος*), czyli zbawienia.

²⁷ Por. K. OLPHE-GALLIARD, *Cassien*, s. 259; G. VANSTEENBERGHE, *Amitié*, s. 521–522.

²⁸ Por. *Collatio* XVI,5, SCh 54, s. 226: „Plenam atque perfectam amicitiae gratiam [diximus] nisi inter perfectos viros eiusdemque virtutis perseverare non posse, quos eadem voluntas unumque propositum aut numquam aut certe raro diversa sentire aut in his quae ad profectum spiritalis pertinent vitae patitur dissidere”.

²⁹ Por. tamże XVI,3.

³⁰ Por. tamże XVI,6.

³¹ Por. tamże XVI,14.